

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

راه ثابت شدن اول ماه

مطابق با فتاوی ۲۵ مرجع تقلید

تهیه و تنظیم

گروه تحقیقاتی عالمون

دیباچه

مجموعه پیش رو فتاوی آیات عظام اراکی، گلپایگانی، خوئی، خمینی، بهجت، محمد روحانی، صافی گلپایگانی، وحید خراسانی، حسینی زنجانی، منتظری، نوری همدانی، موسوی اردبیلی، تبریزی، محمدصادق روحانی، مکارم شیرازی، شبیری زنجانی، سبحانی، سیستانی، فیاض، فاضل لنکرانی، مظاهری، جوادی آملی، حکیم، صانعی و خامنه‌ای درباره «راه ثابت شدن اول ماه» می‌باشد که از سوی «گروه تحقیقاتی عالمون» تهیه و تنظیم گشته است. متن اصلی مسائل مطابق با رساله عملیه امام خمینی بوده و تفاوت آراء دیگر فقها با شماره در ذیل آن مشخص گردیده است. هم‌چنین مسائلی که در رساله مذکور نیامده نیز به‌طور مسائل اختصاصی و یا با ستاره جدا شده‌اند. شایان ذکر است که در تدوین این مجموعه از کتاب «توضیح المسائل مراجع» اثر جناب آقای سید محمدحسن بنی‌هاشمی خمینی نیز استفاده شده است.

مسئله ۱۷۳۰ - اول ماه به پنج چیز [۱] ثابت می‌شود:

اول: آن که خود انسان ماه را ببیند [۲].

دوم: عده‌ای که از گفته آنان یقین [۳] پیدا می‌شود، بگویند ماه را دیده‌ایم و هم‌چنین است هر چیزی که به‌واسطه آن یقین [۴] پیدا شود [۵].

سوم: دو مرد عادل [۶] بگویند که در شب ماه را دیده‌ایم [۷] ولی اگر صفت ماه را بر خلاف یک‌دیگر بگویند [۸] یا شهادتشان خلاف واقع باشد، مثل این که بگویند داخل دایره ماه طرف افق بود، اول ماه ثابت نمی‌شود [۹]. اما اگر در تشخیص بعض خصوصیات اختلاف داشته باشند، مثل آن که یکی بگوید ماه بلند بود و دیگری بگوید نبود، به گفته آنان اول ماه ثابت می‌شود [۱۰].

چهارم: سی‌روز از اول ماه شعبان بگذرد که به‌واسطه آن، اول ماه رمضان ثابت می‌شود. و سی‌روز از اول رمضان بگذرد که به‌واسطه آن، اول ماه شوال ثابت می‌شود [۱۱].

پنجم: حاکم شرع حکم کند که اول ماه است [۱۲].

۱ - خوئی، محمد روحانی، سیستانی، شبیری، صانعی: به چهار چیز...

فاضل، تبریزی، وحید، حکیم: به چند چیز...
جوادی: شش راه ثابت می‌شود که چهار مورد آن اعتبار عقلی و دو راه دیگر اعتبار تعبدی دارد:

۲- شبیری: یا از جهتی برای انسان یقین حاصل شود...
مکارم: [اول:] دیدن ماه با چشم، اما دیدن با دوربین و وسایل دیگری از این قبیل کافی نیست...
منتظری: بدون استفاده از دستگاه...

زنجانی: و در این طریق رؤیت ماه با چشم مسلح (دوربین و تلسکوپ) کفایت می‌کند...

فیاض: با چشم غیر مسلح یا به تواتر ثابت شود...

۳- خوئی، گلپایگانی، محمد روحانی، صافی، بهجت، منتظری، اردبیلی، تبریزی، سیستانی، سبحانی، وحید، فیاض: یا اطمینان...

۴- خوئی، محمد روحانی، منتظری، اردبیلی، تبریزی، سبحانی، وحید: یا اطمینان...

سیستانی: یا اطمینان از یک منشأ عقلایی...

۵- بهجت: و ممکن است از این قبیل باشد هنگامی که ماه جدید به صورت طوقدار مشاهده شود؛ یعنی علاوه بر نیم‌دایره هلال که کاملاً نورانی است، نیمه دیگر آن که تاریک است همراه با هاله‌ای از نور کم دیده شود که چنین حالتی می‌تواند نشانه این باشد که روز گذشته روز اول ماه بوده و فردا روز دوم است، هم‌چنین اگر به دلیل دیده نشدن ماه در شب سی‌ام ماه گذشته بنا بر استصحاب حکم شود که آن روز سی‌ام است اما در شب سیزدهم ماه آینده ماه به صورت بدر کامل دیده شود که همین علامت می‌تواند نشانه این باشد که آن شب در واقع شب چهاردهم ماه است و ماه گذشته بیست و نه روز بوده است...

مکارم: [دوم:] شهادت عده‌ای که از گفته آنان یقین پیدا شود (هر چند عادل نباشند، هم‌چنین هر چیزی که مایه یقین گردد)...

شبیبری: دوم: آن که از جهتی برای انسان یا نوع مردم اطمینان حاصل شود؛ مثلاً عده‌ای بگویند ماه را دیده‌ایم، ولی اگر برای شخص انسان بر خلاف متعارف اطمینان حاصل شود به گونه‌ای که برای نوع مردم در آن شرایط اطمینان حاصل نمی‌شود، نمی‌تواند به اطمینان خود اعتماد کند...

جوادی: ۲. از راه تواتر ثابت شود، به گونه‌ای که همگان بگویند ماه دیده شده و در محاورات عقلاً قطع‌آور باشد.

مظاهری: دوم: عده‌ای که از گفته‌ی آنان اطمینان پیدا شود بگویند ماه را دیده‌ایم و هم‌چنین است هر چیزی که به واسطه‌ی آن اطمینان پیدا شود...

حکیم: عده‌ای بگویند که ماه را دیده‌اند و تعدادشان به قدری باشد که به حد تواتر یا شیاع برسد و از گفته‌ی آنان اطمینان حاصل شود.

۶- **جوادی:** دو فرد عادل...

۷- **گلیپایگانی، صافی:** به شرط این که صفت ماه را بر خلاف یک‌دیگر نگویند و قولشان قابل تصدیق باشد. پس اگر بر خلاف هم صفت ماه را بگویند یا هوا ابر باشد و یا اگر آسمان صاف باشد هیچ‌کس غیر از این دو نفر نبیند، کفایت نمی‌کند. [پایان مورد سوم]

فیاض: البته با در نظر گرفتن صفات شهود و حالات آنان از جهت راست‌گویی و دروغ‌گویی و اشتباه و عدم آن و شرایط جوی و وسایل علمی جدید و محاسبات نجومی اگرچه این‌ها در اثبات رؤیت ماه کافی نیست، ولی اگر موافق با ادعای شهود باشد، می‌تواند شک‌های باطنی را از بین ببرد و تأکید بیشتری در اطمینان انسان به وجود آورد، کما این که اگر وسایل جدید و محاسبات نجومی مخالف ادعای شهود باشند سبب سلب اطمینان گردیده، ایجاد شک می‌کنند. [پایان مورد سوم]

حکیم: و دلیلی نباشد که آن‌ها دچار اشتباه شده‌اند. [پایان مورد سوم]

محمد روحانی: در صورتی که احتمال قابل ملاحظه‌ای در اشتباه کردن آن‌ها داده نشود.

بهجت: یا این که یکی بگوید ماه را دید و دیگری بگوید سی‌روز قبل ماه شعبان را دیدم...

جوادی: در صورتی که وصف کردن هرکدام از هلال برخلاف وصف کردن دیگری نباشد؛ هم چنین اطمینانی برخلاف آن نباشد. بنابراین اگر در هوای صاف، افرادی همانند دو عادل برای دیدن ماه رفتند، ولی ماه را ندیدند، ادعای رؤیت دو عادل برای غیر خودشان حجت نیست، چون اگر قابل رؤیت بود، باید دیگران هم می دیدند، پس اطمینان برخلاف در میان است.

۸- خوئی، تبریزی: اول ماه ثابت نمی شود [پایان مورد سوم]
صادق روحانی: اول ماه ثابت نمی شود. بلکه بنا بر اظهر هلال به شهادت عدل واحد ثابت می شود. [پایان مورد سوم]

۹- بهجت و زنجانی: [پایان مورد سوم]
نوری: اگر صفت ماه را برخلاف یکدیگر بگویند و یا آسمان صاف باشد و جمعیت زیادی با دقت تمام برای دیدن ماه اجتماع کنند و نبینند، در این صورت که احتمال عقلانی برای اشتباه آن دو نفر هست، بگویند اول ماه ثابت نمی شود...

سیستانی: سوم: دو مرد عادل بگویند که در شب ماه را دیده ایم، ولی اگر صفت ماه را برخلاف یکدیگر بگویند، اول ماه ثابت نمی شود و هم چنین است اگر انسان یقین یا اطمینان به اشتباه آن‌ها داشته باشد یا شهادت آنان مبتلا به معارض - یا در حکم معارض - باشد مثلاً اگر گروه زیادی از مردم شهر استهلال نمایند، ولی بیش از دو نفر عادل کسی دیگر ادعای رؤیت ماه را نکند، یا آن‌که گروهی استهلال کنند، و دو نفر عادل از میان آنان ادعای رؤیت کنند و دیگران رؤیت نکنند حال آن‌که دو نفر عادل دیگر در میان آن‌ها باشد که در دانستن جای هلال و در تیزبینی مانند آن دو عادل اول باشند و آسمان صاف باشد و مانع احتمالی از دیدن آن دو نباشد، در این چنین موارد، اول ماه به شهادت دو عادل ثابت نمی شود...

وحید: سوم: دو مرد عادل بگویند که در یک شب ماه را دیده ایم، ولی اگر صفت ماه را برخلاف یکدیگر بگویند، اول ماه ثابت نمی شود، و هم چنین اگر قابل تصدیق نباشند، مثل این‌که آسمان صاف باشد و عده استهلال کنندگان زیاد باشند و غیر از این دو دیگران هر چه دقت کنند نبینند...

۱۰- مکارم: [سوم]: شهادت دو مرد عادل؛ ولی اگر این دو شاهد صفت ماه را بر خلاف یکدیگر بگویند، یا نشانه‌هایی بدهند که دلیل بر اشتباه آن‌هاست، به گفته آن‌ها اول ماه ثابت نمی‌شود...

شسیری: سوم: دو مرد عادل بگویند که در شب ماه را دیده‌ایم و به جهتی اطمینان نوعی به اشتباه آن‌ها نباشد. بنابراین اگر هوا صاف باشد و جماعت زیادی استهلال کرده باشند ولی تنها دو نفر گواهی به رؤیت هلال دهند اعتباری به شهادت آن‌ها نیست...

سبحانی: سوم: دو مرد عادل بگویند که در شب ماه را دیده‌ایم و در خصوصیات ماه اختلاف نداشته باشند، اما اگر در تشخیص بعضی خصوصیات اختلاف داشته باشند مثل آن که یکی بگوید ماه بلند بود و دیگری بگوید نبود، به گفته آنان اول ماه ثابت می‌شود...

جوادی: ۳. از راه شیاع قولی یا عملی ثابت شود، به گونه‌ای که مردم شهر بفهمند که فلان روز، اول ماه رمضان یا شوال است برای مثال، وقتی در پایان ماه شعبان ببینند اغذیه‌فروشی‌ها و کافه‌ها تعطیل است و کسی لب به غذا نمی‌زند، معلوم می‌شود که آن روز، آغاز ماه رمضان است. این شیاع، علم‌آور است و شیاع علم‌آور حجیت دارد.

۱۱- خوئی، تبریزی، سیستانی، شبیری، وحید، صانعی: [پایان مسأله]
مکارم: البته این در صورتی است که اول ماه قبل، مطابق همین طرق ثابت شده باشد...

۱۲- بهجت و فیاض: بنا بر أظهر.

فاضل: پنجم: مجتهد جامع شرایط حکم کند که اول ماه است.
منتظری: پنجم: حاکم شرع جامع شرایط حکم کند که اول ماه است.
مکارم: پنجم: حکم حاکم شرع، به این صورت که برای مجتهد عادل اول ماه ثابت شود و سپس حکم کند که آن روز اول ماه است، در این صورت پیروی او بر همه لازم است مگر کسی که یقین به اشتباه او دارد.
جوادی: ۵) پیش از ظهر ماه دیده شود، در این صورت آن روز اول ماه محسوب می‌شود.

مسأله اختصاصی

سبحانی: مسأله ۱۳۸۵- هرگاه هوا ابری باشد و یا صاف باشد و دیگران نیز به دیدن ماه اقدام کنند ولی هیچ‌کس جز این دو نفر مدعی رؤیت نباشند، در این دو صورت به قول دو عادل نیز ماه ثابت نمی‌شود و بعید نیست که اشتباه باصره بوده است.

فیاض: مسأله ۱۰۶۸- اگر در افق مانعی مانند ابر و غبار باشد که نتوانند ماه را ببینند و این حالت تا چند ماه ادامه پیدا کند، باید هر ماه را سی روز در نظر بگیرند مگر آن‌که بدانند ناقص است، پس اگر سی روز بگذرد، باید برای ماه رمضان روزه بگیرند و بعد از سپری شدن سی روز از ماه رمضان، اول شوال ثابت می‌شود.

مسأله ۱۷۳۱- اگر حاکم شرع [۱] حکم کند که اول ماه است، کسی هم که تقلید او را نمی‌کند، باید به حکم او عمل نماید، ولی کسی که می‌داند حاکم شرع [۲] اشتباه کرده [۳]، نمی‌تواند به حکم او عمل نماید. [۴]

* این مسأله در رساله آیت‌الله بهجت نیست.

۱- منتظری: جامع الشرائط...

فاضل: مجتهد جامع الشرائط...

۲- فاضل: مجتهد جامع الشرائط...

مکارم: رجوع شود به ذیل مسأله ۱۷۳۰.

۳- منتظری: یا او را جامع الشرائط نمی‌دانند...

۴- جوادی: حکم حاکم در رؤیت هلال ماه، برای همگان، حتی خود او و مجتهدان دیگر حجیت دارد و مخالفت با آن مطلقاً حرام است، مگر آن که خلاف حکم حاکم ثابت شود؛ مانند اینکه منشأ حکم، اشتباه باشد. برای مثال، می‌دانیم دو عادل که نزد حاکم به دیدن ماه شهادت داده‌اند، فاسق بودند؛ یا شهادت دو عادل براساس محاسبه ریاضی و حدس بوده نه حس (دیدن)؛ یا در تطبیق رؤیت، خطا شده است؛ یا حکم حاکم برخلاف مبنای خود اوست؛ مثلاً حاکم مبنایش در قبول شهادت، حضور دو عادل است و در این جا با شهادت یک عادل حکم کرده است.

خوئی، محمد روحانی: مسأله- اول ماه به حکم حاکم شرع ثابت نمی‌شود و رعایت احتیاط، اولی است.

وحید: مسأله- ثبوت اول ماه به حکم حاکم شرع محل اشکال است.

سیستانی: مسأله- اول ماه به حکم حاکم شرع ثابت نمی‌شود، مگر این که از حکم او یا ثابت شدن ماه نزد او، اطمینان به دیده شدن ماه حاصل شود.

شبیری: مسأله- ثبوت ماه با حکم حاکم، محل اشکال است، بلی اگر موجب اطمینان شود (به تفصیلی که در مسأله قبل گذشت) کافی است.

تبریزی: مسأله- اول ماه به حکم حاکم شرع ثابت می‌شود مگر آن که بداند که در حکم اشتباه شده و چنانچه حاکم شرع بگوید دو عادل نزد من به رؤیت هلال شهادت داده‌اند کافی است.

مسأله ۱۷۳۲ - اول ماه با پیش‌گویی منجمین ثابت نمی‌شود [۱]، ولی اگر انسان از گفته‌ آنان یقین [۲] پیدا کند، باید به آن عمل نماید [۳].

۱ - سبحانی: اول ماه با محاسبات نجومی ثابت نمی‌شود...
سیستانی: مگر این‌که انسان از گفته‌ آنان یقین یا اطمینان پیدا کند.
فیاض: و هم‌چنین به شهادت زنان و نیز به شهادت یک مرد عادل به اضافه‌ قسم او، یا به شهادت دو مرد عادل که به رؤیت ماه شهادت نداده باشند. اگر وسایل جدید علمی تأیید کنند که شب اول ماه است و در صورتی که ابر نباشد با چشم معمولی قابل رؤیت باشد و انسان از گفته‌ آنان یقین یا اطمینان پیدا کند، اول ماه ثابت می‌شود.

حکیم: و هم‌چنین شهادت زنان و هر نشان دیگر به جز پنج مورد یاد شده.
۲ - خوئی، محمد روحانی، منتظری، اردبیلی، تبریزی، بهجت، وحید: یا اطمینان...

مظاهری: اطمینان...

۳- شیبیری: اگر از گفته‌ آنان یقین یا اطمینان برای خود انسان یا نوع مردم حاصل شود باید به آن عمل نماید، البته اگر اطمینان شخصی برخلاف اطمینان متعارف مردم باشد معتبر نیست.

سبحانی: و اگر با محاسبات علمی امکان رؤیت هلال را نفی کنند، ثبوت هلال با شهادت دو نفر عادل مشکل می‌باشد. و احادیث مربوط به عدم حجیت قول منجم و... مربوط به محاسبات ظنی آن روز بوده و ارتباطی به محاسبات علمی امروز ندارد.

جوادی: اگر منجم با حساب دقیق ریاضی، یقین یا اطمینان پیدا کرده که نسبت‌های سه‌گانه (فاصله و نسبت ماه و آفتاب، فاصله و نسبت ماه و زمین و مجموع این دو نسبت) به گونه‌ای است که در صورت نبودن مانع - مانند غبار و ابر - ماه دیده می‌شود، اول ماه برای او ثابت است.

مکارم: مسأله- اول ماه به وسیله تقویم‌ها و محاسبات منجمین ثابت نمی‌شود، هر چند آن‌ها اهل اطلاع و دقت باشند، مگر این‌که از گفته آن‌ها یقین حاصل گردد.

مسأله ۱۷۳۳- بلند بودن ماه یا دیر غروب کردن آن، دلیل نمی‌شود که شب پیش، شب اول ماه بوده است [۱].

* این مسأله در رساله آیات عظام بهجت و فیاض نیست.
۱- سیستانی: و هم چنین اگر ماه طوق داشته باشد دلیل نمی‌شود که شب دوم ماه باشد.

خوئی، تبریزی: بلی اگر ماه پیش از ظهر دیده شود آن روز اول ماه محسوب می‌شود و هم چنین اگر ماه طوق داشته باشد بعد معلوم می‌شود مال شب سابق بوده.

محمد روحانی، وحید: ولی اگر پیش از ظهر ماه دیده شود آن روز اول ماه محسوب می‌شود و ثبوت اول ماه به طوق داشتن ماه محل اشکال است.
شیری: بلی، اگر ماه پیش از ظهر دیده شود آن روز اول ماه محسوب می‌شود و اگر ماه، طوق داشته باشد علامت این است که آن شب، شب دوم ماه است. بنابراین اگر احتمال دهیم که ماه در شب یا روز قبل قابل رؤیت بوده و به جهت، مثلاً ابری بودن هوا، دیده نشده و در شب بعد ماه طوق داشته باشد، آن شب، شب دوم به حساب می‌آید، ولی اگر یقین داشته باشیم که در شب و روز قبل چنانچه هوا صاف هم می‌بود امکان رؤیت ماه نبوده، طوق داشتن ماه در شب بعد، کفایت نمی‌کند.

فیاض: و طوق داشتن ماه یا بزرگی حجم و زیادی نور یا ظهور آن به مدت یک ساعت و غروب آن بعد از شفق، علامت نمی‌شود که شب دوم ماه است؛

اگرچه علامت است که ماه مدت طولانی، مثلاً بیست و چهار ساعت یا کمتر یا بیشتر، متولد شده است، ولی اگر پیش از ظهر روز سی ام ماه دیده شود، آن روز، اول ماه حساب می شود، ولی اگر بعد از ظهر دیده شود، علامت آن است که فردا اول ماه است.
حکیم: و هم چنین اگر طوق داشته باشد.

مسأله اختصاصی

اردبیلی: مسأله ۱۸۱۶- برای ثابت شدن اول ماه لازم نیست با چشم معمولی ماه دیده شود و دیدن ماه با وسایلی مثل دوربین، تلسکوپ و مانند آنها نیز کفایت می کند؛ بلکه از هر راهی یقین یا اطمینان پیدا کند که ماه پس از غروب آفتاب در افق منطقه وجود دارد، کافی است.

مسأله ۱۷۳۴- اگر اول ماه رمضان برای کسی ثابت نشود [۱] و روزه نگیرد [۲]، چنانچه دو مرد عادل بگویند که شب پیش ماه را دیده ایم [۳] باید روزه آن روز را قضا نماید [۴].

۱- مکارم: روزه واجب نیست، ولی اگر بعداً ثابت شود که آن روزی را که روزه نگرفته اول ماه بوده باید آن را قضا کند.

۲- محمد روحانی: چنانچه بعد ثابت شود آن روز اول ماه بوده باید روزه آن روز را قضا نماید.

۳- خوئی، سیستانی، بهجت، تبریزی، شبیری: چنانچه بعد ثابت شود که شب پیش اول ماه بوده...

مظاهری: چنانچه بعد معلوم شود که ماه رمضان بود...

۴- منتظری و تبریزی: و چنانچه در اثناء روز ثابت شود باید بقیه روز را امساک کند و بعد از رمضان قضا نماید.
صادق روحانی: بلکه یک نفر هم بگوید باید قضا نماید.

مسأله ۱۷۳۵- اگر در شهری اول ماه ثابت شود، برای مردم شهر دیگر فایده ندارد، مگر آن دو شهر با هم نزدیک باشند، یا انسان بدانند که افق آنها یکی است [۱].

۱- گلیپایگانی، منتظری: یا در شهری که دیده شده آفتاب زودتر از شهر خودش غروب کند.
اراک: یا شهری که ماه در آن دیده شده است در شرق آن شهر باشد.
شیراز: یا بدانند که اگر در شهر اول ماه دیده شود در شهر دوم هم ماه دیده می شود.

خوئی، محمد روحانی، تبریزی، صادق روحانی، صانعی: مسأله- اگر در شهری اول ماه ثابت شود، در شهرهای دیگر چه دور باشند چه نزدیک، چه در افق متحد باشند یا نه •، نیز ثابت می شود در صورتی که در شب مشترک باشند ولو به این که اول شب یکی آخر شب دیگری باشد.
• وحید: در صورتی که در بیشتر از شب مشترک باشند ثابت می شود و در غیر این دو صورت ثبوت هلال در آن جا محل اشکال است.
• نوری: همین قدر که در شب بودن آن شب، مثل مکه و کراچی یا لندن و کابل، نه مثل تهران و واشنگتن، اشتراک داشته باشند، ثابت می شود.
• فیاض: [پایان مسأله]

سیستانی: مسأله- اگر در شهری اول ماه ثابت شود، در شهرهای دیگر که در افق با او متحد می‌باشند، اول ماه نیز ثابت می‌شود و مقصود از اتحاد افق، در این جا آن است که اگر در شهر اول، ماه دیده شود، در شهر دوم اگر مانعی مانند ابر نباشد دیده می‌شود و این در موردی محقق می‌شود که شهر دوم اگر غرب شهر اول باشد در خط عرض نزدیک به آن باشد و اگر در شرق آن است در صورتی ثابت می‌شود که وحدت افق معلوم باشد هرچند از این جهت که زمان ماندن ماه در افق شهر اول بیش از مقدار اختلاف بین غروب دو شهر باشد.

فاضل: مسأله- اگر اول ماه در شهری ثابت شود برای همه شهرهایی که با آن شهر در قسمتی از شب شریک هستند کفایت می‌کند.

بهجت: مسأله- اگر در شهری ماه دیده شد در صورتی برای ساکنین شهر دیگر مفید است که یقین یا اطمینان بکنند اگر در آسمان یا زمین مانعی نبود در آن جا هم ماه دیده می‌شد چه در شرق باشد یا در غرب، ولی اگر به این مطلب یقین نداشته باشند، نمی‌توانند به دیدن ماه در شهر دیگر اکتفا کنند.

مکارم، جوادی: مسأله- اگر در شهری اول ماه ثابت شود، برای شهرهای دیگر که با آن نزدیک است کافی است و هم‌چنین شهرهای دوردستی که افق آن‌ها با هم متحد است، هم‌چنین اگر در بلاد شرقی ماه دیده شود برای کسانی که در بلاد غربی نسبت به آن‌ها باشند کافی است (مثل این که اول ماه در مشهد ثابت شود مسلماً برای کسانی که در تهران هستند کافی است ولی عکس آن کفایت نمی‌کند).

صافی: مسأله- بعید نیست کفایت رؤیت ماه در هر محلی برای سایر نقاط.

سبحانی: مسأله- اگر در شهری اول ماه ثابت شود، برای مردم شهر دیگر که به آن نزدیک است کفایت می‌کند و هم‌چنین شهرهای دوردستی که افق آن‌ها با

هم متحد است و هم‌چنین اگر ماه در بلاد شرقی، مانند مشهد، دیده شود برای کسانی که در بلاد غربی هستند، کفایت می‌کند. ولی رؤیت در بلاد غربی برای کسانی که در قسمت شرقی آن هستند کفایت نمی‌کند، مگر آن دو شهر با هم نزدیک باشند، یا انسان بداند که افق آن‌ها یکی است.

مظاهری: مسأله- اگر در شهری اول ماه ثابت شود در هر جایی هم که افقش با آن‌جا نزدیک باشد، نظیر همه شهرهای ایران، اول ماه برای همه ثابت می‌شود.

حکیم: مسأله- اگر در شهری ماه دیده شود، نسبت به همه شهرهایی که در طرف غرب آن شهر قرار دارند حلول ماه ثابت می‌شود، اما نسبت به شهرهایی که در شرق آن شهر قرار دارند، فقط برای شهرهایی حجت است که جزء سه قاره آسیا، آفریقا و اروپا باشند (که با محل رؤیت هلال، شب مشترک دارند) ولی نسبت به قاره‌های آمریکا و اقیانوسیه حجت نیست. اگر در قاره‌های آمریکا و اقیانوسیه ماه دیده شود، نسبت به تمامی مناطق آن دو قاره حجت می‌باشد، ولی نسبت به سه قاره دیگر حجت نمی‌باشد.

مسأله اختصاصی

منتظری: مسأله ۱۶۰۵- شهادت دو مرد عادل باید از روی حس و دیدن باشد، پس اگر از روی حدس و یا قواعد علمی شهادت دهند اعتباری ندارد.

مسأله ۱۷۳۶- اول ماه به تگراف ثابت [۱] نمی‌شود مگر دو شهری که از یکی به دیگری تگراف کرده‌اند نزدیک یا هم‌افق

باشند و انسان بداند تلگراف از روی حکم حاکم شرع یا شهادت دو مرد عادل بوده است.

* این مسأله در رساله آیات عظام منتظری، اردبیلی، مکارم، سبحانی، سیستانی، مظاهری و فیاض نیست.

۱- **صادق روحانی:** می شود چه دو شهری که از یکی به دیگری تلگراف کرده اند نزدیک یا هم افق باشند و چه نباشند اگر انسان بداند که تلگراف از روی حکم حاکم شرع یا شهادت عادل یا از راه دیگری بوده که شرعاً معتبر است.

خوئی، تبریزی: مسأله- اول ماه به تگراف ثابت نمی شود، مگر انسان بداند که تلگراف از روی شهادت دو مرد عادل یا از راه دیگری بوده که شرعاً معتبر است.

• **محمد روحانی:** و هم چنین است فاکس و مانند آن.

فاضل: مسأله- اول ماه با تلفن، تلگراف، رادیو و وسایل اطلاع رسانی جدید در صورتی ثابت می شود که: ۱- در شهر مبدأ که اول ماه در آن ثابت شده به یکی از راههایی که در مسأله ۱۷۳۰ ذکر شده ثابت شده باشد.
۲- انسان از خبر مذکور اطمینان به صحت آن پیدا کند.
۳- شهری که در آن اول ماه ثابت شده با شهر مذکور در مقداری از شب شریک باشند.

بهجت: مسأله- اول ماه به تلگراف ثابت نمی شود مگر این که انسان بداند که تلگراف از راهی بوده که شرعاً معتبر است؛ مثلاً دو نفر عادل شاهد شهادت داده اند یا آن که سبب اطمینان شود اگر چه با ضمیمه نشانه ها و امارات دیگر باشد.

وحید: مسأله- اول ماه به تلگراف ثابت نمی شود، مگر انسان بداند که تلگراف بر اساس حجت شرعیه بوده است.

شبیری: مسأله- اول ماه با تلفن، تلگراف، رادیو و وسائل اطلاع رسانی جدید ثابت نمی شود مگر انسان بداند که اولاً از روی شهادت دو مرد عادل یا از راه دیگری بوده که شرعاً معتبر است و دیگر این که این اخبار برای این شهر هم کافی است.

صافی، نوری: مسأله- اول ماه به تلگرام ثابت نمی شود، مگر این که انسان بداند که تلگرام، از روی حکم حاکم شرع یا شهادت دو مرد عادل بوده است.

جوادی: تلگراف، تلفن، رسانه های گروهی صوتی و تصویری و روزنامه ها، اگر در انتقال رأی مجتهدان و حکم حاکم شرع طمأنینه و اطمینان خاطر آور باشند، حجت هستند.

مسأله ۱۷۳۷ - روزی را که انسان نمی داند آخر رمضان است یا اول شوال، باید روزه بگیرد ولی اگر پیش از مغرب [۱] بفهمد که اول شوال است [۲] باید افطار کند [۳].

۱- خوئی، محمد روحانی، تبریزی، سیستانی، مکارم، شبیری: اگر در اثناء روز...

۲- منتظری: یا دو مرد عادل شهادت دهند...

۳- مکارم: هر چند نزدیک مغرب باشد.

مسأله ۱۷۳۸- اگر زندانی نتواند به ماه رمضان یقین کند [۱]، باید به گمان عمل نماید [۲]، و اگر آن هم ممکن نباشد، هر ماهی را که روزه بگیرد [۳] صحیح است [۴] و بنابر احتیاط واجب باید [۵] بعد از گذشتن یازده ماه از ماهی که روزه گرفته، دوباره یک ماه روزه بگیرد ولی اگر بعد گمان پیدا کرد باید به آن عمل نماید.

* این مسأله در رساله آیت الله بهجت نیست.

۱- مظاهری: اگر زندانی و مانند آن نتواند به ماه رمضان اطمینان کند...

۲- سیستانی: ولی اگر بتواند احتمال قوی تر پیدا کند نمی تواند به گمان ضعیف عمل نماید و باید سعی و کوشش تمام در تحصیل قوی ترین احتمال داشته باشد و اگر هیچ راهی نبود از قرعه به عنوان آخرین راه استفاده کند اگر موجب قوت احتمال شود و اگر عمل به گمان ممکن نباشد، باید یک ماهی را که احتمال می دهد ماه رمضان است روزه بگیرد، ولی باید آن ماه را در نظر داشته باشد پس چنان چه بعد بر او معلوم شود که ماه رمضان یا پس از آن بوده چیزی بر او نیست، ولی اگر معلوم شود که قبل از ماه رمضان بوده باید روزه های ماه رمضان را قضا نماید.

مکارم: و آن ماه را که بیشتر احتمال می دهد که ماه رمضان است روزه بگیرد و اگر گمان برای او حاصل نشود هر ماهی را که روزه بگیرد صحیح است، ولی احتیاط واجب آن است که اگر زندان او ادامه یابد در سال آینده نیز همان ماه را روزه بگیرد.

فیاض: و الا باید احتیاط کند چنان چه موجب عسر و حرج نشود، وگرنه می تواند به اندازه ای که عسر و حرج دفع شود احتیاط را ترک نماید.

۳- خوئی، محمد روحانی، شبیری: هر ماهی را که احتمال می دهد ماه رمضان است روزه بگیرد...

۴- اراکی، گلپایگانی، خوئی، محمد روحانی، شبیری، فاضل، تبریزی، صافی: ولی باید بعد از گذشتن یازده ماه از ماهی که روزه گرفته، دوباره یک ماه روزه بگیرد.

- اراکی: ولی اگر بعد گمان پیدا کرد باید به آن عمل نماید.
- فاضل: و اگر بعد خلاف آن ثابت شود، روزه او صحیح است و اگر ثابت شود که هنوز ماه رمضان نرسیده باید دوباره روزه بگیرد.
- اردبیلی: ولی باید سعی کند ماهی را که برای گرفتن روزه انتخاب می کند بیشترین احتمال برای رمضان بودن را داشته باشد...
- صادق روحانی: به شرطی که یقین نکنند آن ماه مقدم بر رمضان است...
- سبحانی: و اگر زندان او ادامه یافت...
- ۵- مظاهری: بهتر آن است که...

وحید: مسأله- اگر زندانی راهی برای ثبوت ماه رمضان نداشته باشد، باید به گمان از هر طریقی که میسر است عمل نماید و اگر آن هم ممکن نباشد هر ماهی را که احتمال می دهد ماه رمضان است روزه بگیرد صحیح است، ولی باید بعد از گذشتن یازده ماه از ماهی که روزه گرفته، دوباره یک ماه روزه بگیرد، و اگر بعد از آن روشن شود که آن چه را که گمان کرده یا اختیار کرده ماه رمضان نبوده، چنانچه معلوم شود ماه رمضان قبل از آن ماه بوده، کفایت می کند، و اگر معلوم شود بعد از آن بوده باید قضا نماید.